

KILMINGŲJŲ HERBAI VILNIAUS SENAMIESČIO GATVĖSE: ATRASKIME, PAŽINKIME, PARODYKIME

TYRIMO ANALIZĖ

DR. GABRIELĖ JASIŪNIENĖ

Tyrimą finansavo Vilniaus miesto savivaldybė (Vilniaus miesto istorijos tyrėjų stipendijos sutarties Nr. A291-1004/20, sutarties pasirašymo data: 2020-06-15).

Tyrimo vykdymo laikotarpis: 2020-06-15/2020-12-31)

IVADAS

Vilniaus senamiestis, palyginus su kitais Lietuvos miestais, yra gana turtingas heraldikos šaltinių prasme. Herbai yra tarsi atminties simboliai arba kodai, kurie byloja apie šiose vietose gyvenusius, pastatų atsiradimą rėmusius, bažnyčių statybą ir įrengimą fundavusius bei kitas veiklas vykdžiusius asmenis. Vilniaus senamiestyje rasime tokių pastatų, kurių išorę puošia jų buvusių savininkų herbai. Tiesa, derėtų akcentuoti, kad vieni herbai yra istoriniai, išlikę iki mūsų dienų, o kiti atsirado jau mūsų laikais, neretai po pastatų restauracijos kaip istorinės atminties apie asmenis simboliai.

Šiuo tyrimu buvo siekiama praskleisti paslapties šleifą ir nubraižyti ryškesnį Vilniaus senamiesčio gatvėse pasislėpusių kilmingųjų herbų žemėlapį. Tyrimo tikslas – atlikti Vilniaus senamiesčio gatvėse esančių kilmingųjų (didikų ir žemesniojo rango bajorų) herbų fotofiksaciją, istorinę bei heraldinę analizę ir parengti apibendrinto pobūdžio ataskaitą su iliustracijomis. Tyrimo tema išsiskiria savo naujumu ir originalumu. Paminėtina, kad Europoje heraldikos tyrimai turi galias tradicijas ir sulaukia gana nemažo tyrinėtojų dėmesio, tačiau Lietuvoje jie pradėti tik XX a. pabaigoje. Mūsų šalyje daugiausiai darbų heraldikos tema yra parašęs doc.dr. Edmundas Rimša. Jo darbuose vyrauja tokios temos: bendrieji heraldikos mokslo aspektai, heraldikos istorija ir taisyklės, valdovų ir kilmingųjų heraldika, miestų ir miestelių heraldika¹. Dr. Agnė Railaitė-Bardė kompleksiškai tiria įvairaus rango XVI–XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kilmingųjų genealoginę savimonę, atspindinčią heraldikos šaltiniuose². XVI – XVIII a. pradžios Žemaitijos bajorių herbai analizuoti prieš porą metų apgintoje disertacijoje, straipsniuose³. Paminėtina, kad heraldikos šaltiniai aktualūs ir literatūros, menotyros bei dailėtyros tyrimuose⁴. Kita vertus, analizuojant šią istoriografiją, buvo pasigesta pritaikomojo pobūdžio, plačiai visuomenei skirtų heraldikos tyrimų, mokslinių bei mokslo populiarinimo darbų. Šiame tyrime pirmą kartą nuosekliai ir kompleksiškai būtų tiriami Vilniaus senamiestyje esančių pastatų išorėje ir viduje randami kilmingųjų (didikų ir žemesniojo rango bajorų) herbai.

Atliekant tyrimą fiksuoti Cherptavičių, Goštautų, Glebavičių, Nagurskių, Pacų, Sapiegu, Radvilų, Tiškevičių ir kitų giminių atstovų heraldikos šaltiniai, atlikta nuosekli jų analizė. Šių

¹ E. Rimša, Keletas sfragistikos terminų, *Lietuvos istorijos metraštis*, 1982 metai, Vilnius, p. 92-95; E. Rimša, *Heraldika. Iš praeities į dabartį*, Vilnius, 2004, p. 18, 134–140, E. Rimša, *Lietuvos Didžiojo kunigaikščio Vytauto antspaudai ir žemių heraldika*, Vilnius, 2016.

² A. Railaitė-Bardė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kilmingųjų genealoginė savimonė ir jos atspindžiai heraldikoje XVI–XVIII a.*, daktaro disertacija, Vilnius, 2013.

³ G. Jasiūnienė, *Žemaitijos bajorų heraldika XV – XVIII a. pradžia*, daktaro disertacija, Vilnius, 2018

⁴ E. Patiejūnienė, *Brevitas Ornata: Mažosios Lietuvos formos XVI-XVII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės spaudiniuose*, Vilnius, 1998. M. Matuškaitė, *Išėjusiems atminti. Laidosena ir kapų ženklavimas LDK*, Vilnius, 2009. J. Liškevičienė *XVI–XVIII amžiaus knygų grafika: Herbai senuosiuose Lietuvos spaudiniuose*. Vilnius, 1998.

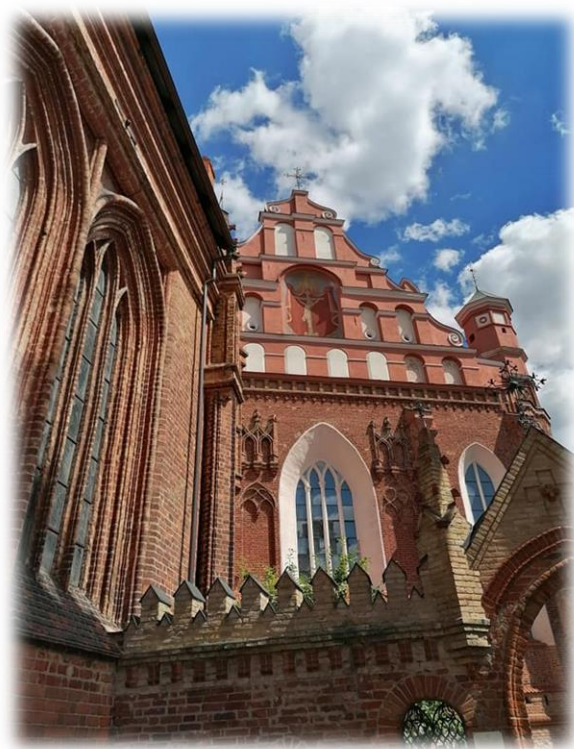
heraldikos įdomybių aprašus papildė Lietuvos atminties institucijose rasta, atrinkta ir išnagrinėta medžiaga, pavyzdžiui, senieji rankraščiai, spaudiniai, genealoginiai medžiai, daiktai su kilmingųjų herbais ir pan. Taip pat vertingos informacijos buvo rasta Kultūros paveldo departamento Kultūros vertybių registre.

Skaitant tekstą bus matyti, kad vietos, kuriose buvo rasti kilmingųjų (didikų ir žemesniojo rango bajorų) herbai buvo suskirstyti į trumpesnes arba ilgesnes stoteles. Pavyzdžiui, su pirmąja stotele „Šv. Pranciškaus Asyžiečio ir Bernardino Sieniečio bažnyčia“ susijusios net šešios heraldikos įdomybės, skaitytojai ar lankytojai kviečiami užėiti į bažnyčios vidų, skirti daugiau laiko ir nuosekliai apžiūrėti kiekvieną herbą. Tuo tarpu, trečiojoje stotelėje „XVIII a. Chreptavičių moterims skirta memorialinė lenta su herbu“ skaitytojai ir turistai kviečiami trumpai stabtelėti ir pakelti akis į rytinį Šv. Jonų bažnyčios fasadą. Pažymėtina, kad skaitytojams po kiekvieno objekto yra pateikiamas ir papildomas literatūros sąrašas. Rekomenduojamuose leidiniuose besidomintieji galėtų rasti papildomos informacijos apie heraldiką, dominančius objektus, asmenis ir pan.

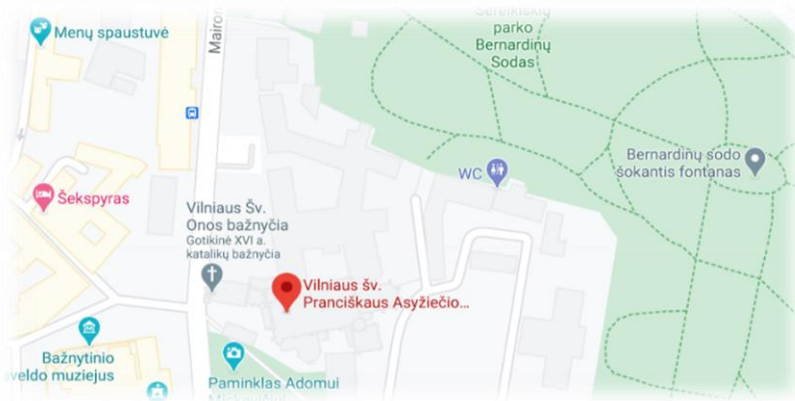
Taigi ne tik šioje ataskaitoje, tačiau ir būsimajame leidinyje kviečiame pirmiausia atrasti Vilniaus senamiesčio gatvėse esančius kilmingųjų herbus. Tada juos pažinti ir būtinai parodyti kitiems. Malonaus skaitymo ir naujų įdomių atradimų. Pirmyn!

Autorė

PIRMA STOTELĖ – ŠV. PRANCIŠKAUS ASYŽIEČIO IR BERNARDINO SIENIEČIO BAŽNYČIA (Maironio g. 6, Vilnius)

1 pav. Šv. Pranciškaus Asyžiečio ir Bernardino Sieniečio bažnyčia, 2020-07-17, G. Jasiūnienės nuotrauka

2 pav. Šv. Pranciškaus Asyžiečio ir Bernardino Sieniečio bažnyčia, nuoroda žemėlapyje. (www.google.com/maps.lt)

Vilniuje Maironio gatvėje iki šių miestiečių ir miesto svečius stabtelėti priverčia įspūdingas architektūrinis paminklas – Vilniaus Šventųjų Pranciškaus Asyžiečio, Bernardino Sieniečio bei Šv. Onos bažnyčių ir bernardinų vienuolyno statinių ansamblis (1 – 2 pav.)⁵. Kviečiame pasigrožėti Šv. Pranciškaus Asyžiečio ir Bernardino Sieniečio bažnyčia ir atkreipti dėmesį į prie įėjimo į bažnyčią išlikusią Marijonos Puzinaitės Nagurskienės epitafiją⁶ (3 pav.). Teigiama, kad 1780 m. mirusi Marijona Nagurskienė pačios valia buvo palaidota šios bažnyčios priebažnytyje arba greta bažnyčios buvusiose kapinėse. Tokį jos pasirinkimą sąlygojo, tai, kad ji priklausė bernardinų ordino tretininkėms⁷.

Prie įėjimo į bažnyčią išlikusioje Nagurskienės epitafijoje yra iškaltas jos ir vyro Jokūbo Ignoto (apie 1734 – 1799) jungtinis herbu. Pirmajame skyde, po grafų karūna,

rokokiniame kartuše vaizduojamas Nagurskių herbas – galais žemyn apversta pasaga, perversa strėlė. Žinoma, kad XVI a. į Žemaitiją atsikėlusių lenkų bajorų Nagurskių palikuonys bent jau XVIII a. naudojo minėtą herbą, lenkiškojo Pobogo (lenk. Pobog) herbo atmainą⁸.

Antrajame skyde, po kunigaikštiška kepure, triumfo vainiku apjuostas Puzinų

⁵ Vilniaus Šventųjų Pranciškaus Asyžiečio, Bernardino Sieniečio bei Šv. Onos bažnyčių ir bernardinų vienuolyno statinių ansamblis, unikalus objekto kodas: 766, Kultūros paveldo departamento Kultūros vertybių registras, prieiga per internetą: <https://kvr.kpd.lt> [žiūrėta, 2020-07-18]

⁶ Epitafija – (gr. *epitaphios* – antkapio, antkapinis) – užrašas antkapyje arba specialioje lentoje, siekiant pagerbti ir prisiminti mirusįjį.

⁷ S. Kulevičius, Nagurskių giminės (Kurtuvėnų šakos) palikimas. *Kurtuva. Kurtuvėnų regioninio parko metraštis 2002-2005*, (sud. Salvijus Kulevičius), 2006, Nr. 8, p. 45 – 55.

⁸ G. Jasiūnienė, Žemaitijos bajorų heraldika XVI – XVIII a.: Bilevičių, Nagurskių, Gorskių atvejai. *Acta Humanitarica Universitatis Saulensis*, 2015, t. 21, p. 14–32.

herbas Vartai (lenk. Brama), kuriame vaizduojama į vartus panaši figūra, o ant jos kryžius, kurio galai užriesti. Matyti, kad Nagurskių herbas iš šono papuoštas augalinių motyvų ornamentu, Puzinų – kunigaikštiška mantija. Albertas Kojalavičius – Vijūkas *Vardyne* nurodė, kad Puzinos buvo tos pačios kilmės ir naudojo tą patį herbą kaip Oginskiai. Istorikas akcentavo, kad jie nuo senų laikų buvo vadinami kunigaikščiais. Tiek Oginskiai, tiek Puzinos buvo kilę iš XV a. pabaigos kunigaikščių Glaziničių bei Glušonkų⁹. Įdomu, kad po jungtiniu herbu vaizduojamas Jokūbo Ignoto Nagurskio Šv. Stanislovo ordino kryžius. Šis jungtinis herbas – atminties ženklas, liudijantis sutuoktinių ryšį, meilę, pagarbą.

3 pav. XVIII a. pabaigos Marijonos Nagurskienės epitafija ir Nagurskių jungtinis herbas ant Šv. Pranciškaus Asyžiečio ir Bernardino Sieniečio bažnyčios sienos, 2020-07-17, G. Jasiūnienės nuotraukos

⁹ A. V. Kojalavičius, *Šventasis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos bei jai priklausančių provincijų giminių ir herbų vardynas*, (sud. Sigitas Narbutas), Vilnius, 2015, p. 509.

Įdomu, kad ne tik viečiame pasigrožėti Šv. Pranciškaus Asyžiečio ir Bernardino Sieniečio bažnyčios išorę puošia įdomus heraldikos šaltinis, dar daugiau herbų galima pamatyti bažnyčios viduje. Vienas iš dėmesio vertų objektų – 1784 m. Antano ir Barboros Gelgaudų memorialinė lenta (4 – 5 pav.) Virš teksto, dekoratyvios formos skyde vaizduojamas jungtinis Gelgaudų herbas. Pirmajame lauke yra Antano Gelgaudo herbas, kuriame vaizduojamas heraldinėje dešinėje vaizduojama šešiakampė žvaigždė, heraldinėje kairėje – sparnas. Albertas Kojalavičius – Vijūkas *Santraukoje* nurodė, kad Gelgaudai turėjo Geišo (lenk. Geysz) herbo atmainą¹⁰. Tuo tarpu XVII – XVIII a. I pusės heraldikos specialistas Kasparas Niesieckis šį herbą pavadino Dzialošos (lenk. Działosza) herbu. Tiesa, pateiktame herbo aprašyme akcentuojama, kad Gelgaudų herbas kitoks nei įprastinis Dzialošos (lenk. Działosza) herbas¹¹. Akcentuotina, kad Geišo (lenk. Geysz) herbe vaizduojama heraldinėje dešinėje – pusė kryžiaus, o heraldinėje kairėje – sparnas. Tuo tarpu Dzialošos (lenk. Działosza) herbe heraldinėje dešinėje vaizduojamas elnio ragas, o heraldinėje kairėje – sparnas. Taigi, galima daryti prielaidą, kad bajorai Gelgaudai naudojo individualizuotą (suasmenintą) herbą. Antrajame jungtinio herbo skyde, kaip spėjama, vaizduojamas Barboros Gelgaudienės iš tėvo paveldėtas herbas. Šiame herbe vaizduojama įdomi figūra – du žemyn nuleisti, statmeni stulpai, viršuje sujungti horizontale linija. Ši figūra yra perkirsta strėle, kurios smaigalys „žiūri“ į viršų, o strėlės apačia – dvišakė. Dėmesį prikaustanti herbinė figūra sukėlė klausimų. Analizuojant herbynų medžiagą, istoriografiją, buvo rasta informacija, kad Žemaitijos seniūno Antano Gelgaudo žmona buvo kilusi iš Judickių¹². Albertas Kojalavičius – Vijūkas *Vardyne* nurodė, kad Judickiai turėjo Radvano (lenk. Radwan) herbo atmainą¹³, kuriame vaizduojama tokia pati figūra kaip Barboros Judickytės Gelgaudienės herbe. Iš šonų vaizduojama skraistė. Virš herbo skydo – kaukolė su dviem po ja sukryžiuotais kaulais, tai mirties simbolis. Pažymėtina, kad kaukolė su dviem kaulais buvo vienas dažniausių XVII – XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės antkapiuose ir epitafijose aptinkamų simbolių¹⁴.

¹⁰ W.W. Kojalowicz, *Herbarz rycerstwa W. X. Litewskiego tak zwany Compendium czyli O klejnotach albo herbach, których familie stanu rycerskiego w prowincjach Wielkiego Xięstwa Litewskiego zażywają*, Kraków, 1897, s. 48 – 49. .

¹¹ K.Niesiecki, *Herbarz polski*, (wyd. Jan Nep. Bobrowicz), w Lipsku, 1839, t. 4, s. 113.

¹²R. Šmigelskytė-Stukienė, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės atstovai paskutiniajame Abiejų Tautų Respublikos Seime. Politinio pasirinkimo problema, *Parlamento studijos*, 2005, Nr. 5, p. 79–106.

¹³ A. V. Kojalavičius, *Šventasis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos bei jai priklausančių provincijų giminių ir herbų vardynas*, (sud. Sigitas Narbutas), Vilnius, 2015, p. 283.

¹⁴ M. Paknys, *Mirtis LDK kultūroje XVI-XVIII a.*, Vilnius, 2008, p. 190.

4 pav. 1784 m. Antano ir Barboros Gelgaudų memorialinė lenta Šv. Pranciškaus Asyžiečio ir Bernardino Sieniečio bažnyčios viduje, 2020-07-17, G. Jasiūnienės nuotrauka

5 pav. Jungtinis Gelgaudų herbas virš 1784 m. memorialinės lentos Šv. Pranciškaus Asyžiečio ir Bernardino Sieniečio bažnyčios viduje, 2020-07-17, G. Jasiūnienės nuotrauka

Bažnyčioje iki šių dienų yra išlikusi Kristupo Zavišos XVIII a. pradžioje uošviui Vladislavui Tiškevičiui užsakyta memorialinė lenta. Nors jos būklė nėra iš puikiųjų, tačiau matyti, kad joje virš lotynų kalba parašytas tekstas, kuriame išvardintos mirusiojo užimtos pareigybės, iškalti mirimo metai „1684“, o taip pat yra vaizduojamas Tiškevičių herbas Leliva (lenk. Leliwa) (6 pav.) Dekoratyviame, augaliniiais motyvais puoštame kartuše yra dvi herbinės figūros – horizontaliai gulintis pismėnulis, kuris vaizduojamas turintis akis, nosį ir lūpas, bei aštuoniakampė žvaigždė. Virš

herbo skydo vaizduojama karūnėlė. Už herbo skydo heraldinėje kairėje ir dešinėje pusėje vaizduojami kariniai atributai – bokštai, vėliavos, karo kirvis, patrankos su sviediniais.

6 pav. XVIII a. pr. Vladislovo Tiškevičiaus herbas jo memorialinėje lentoje Šv. Pranciškaus Asyžiečio ir Bernardino Sieniečio bažnyčios viduje, 2020-07-17, G. Jasiūnienės nuotrauka

Atkreipkime dėmesį į dar vieną 1770 m. sausio 25 d. mirusio Adomo Mykolo Rokickio epitafiją

7 pav. XVIII a. Adomo Mykolo Rokickio memorialinė lenta su herbu Šv. Pranciškaus Asyžiečio ir Bernardino Sieniečio bažnyčios viduje, 2020-07-17, G. Jasiūnienės nuotrauka

su jo herbu. Matyti, kad memorialinėje lentoje lenkų kalba iškaltame tekste nurodytos mirusiojo gimimo ir mirimo datos, išvardintos užimtos pareigybės. Virš šio teksto pavaizduotas Rokickio herbas Rava (lenk. Rawa, Rawic) (7 pav.). Šiame herbe stilizuotame, atverstą knygą primenančiame herbe vaizduojama ant meškos sėdinti moteris, kurios rankos ištiestos į šonus. Moters galva karūnuota karūna. Virš herbo skydo – šalmo karūnėlė, simbolizuojanti kilmingą asmenį. Iš šonų herbą supa akanto lapų skraistė, augaliniai motyvai. Herbo apačioje – Šv. Stanislovo ordinas, kurio kavalieriumi buvo Adomas Mykolas Rokickis. Pažymėtina, kad Kasparas Niesieckis akcentavo, kad Rokickių atstovai skirtingose teritorijose turėjo minėtą

Ravos (lenk. Rawa, Rawic), Ragų (lenk. Rogala) ir Lubičo (lenk. Lubicz) herbus¹⁵.

Lankantis šioje įspūdingoje bažnyčioje, būtina atkreipti dėmesį į dar du įdomius šaltinius. Tai jungtiniai herbai. Janas Konopka nurodo, kad kelių herbų jungimas į vieną Europoje atsirado dar XIII a. Lenkijoje jau XV a. plito tradicija jungti tėvų herbus. Buvo keletas jungtinių herbų sudarymo taisyklių. Pirmu atveju – herbo skydo laukas dažniausiai dalintas į lygias keturias dalis, kuriose pirmame ir trečiame lauke vaizduoti tėvo ir senelės iš tėvo pusės herbai, o antrame ir ketvirtame – motinos ir senelės iš motinos pusės herbai. Taigi dešinė pusė buvo tėvo, arba kalavijo, pusė, o kairė – motinos, arba verpstės, pusė. Antras būdas – ketvirčiavimas, kai pirmame ir ketvirtame laukuose vaizduoti tėvo ir senelės iš tėvo pusės herbai, o antrame ir ketvirtame laukuose – motinos ir senelės iš motinos pusės herbai. Taigi herbai buvo jungiami lygiavertiškumo principu, atsižvelgiant į tai, kad pirmas laukas visada svarbiausias, o ketvirtas iš visų laukų mažiausiai reikšmingas¹⁶. Panaši jungtinių herbų sudarymo praktika naudota ir Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Įdomu, kad Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kilmingųjų heraldikoje XVII a. pabaigoje – XVIII a. pradžioje pradeda ryškėti tendencija nuo giminės atsigręžti į santuoką. Tuomet jungtiniuose herbuose pradėti vaizduoti žmonos ir jos motinos bei atskirais atvejais kitų giminių herbai. Akcentuotina, kad dažniausiai jungtiniuose herbuose svarbiausiu laikomas pirmasis skydo laukas, kuriame vaizduotas tiesiogiai iš vyriškos linijos t. y. iš tėvo paveldėtas herbas. Tiesa, pasitaikydavo atvejų, kuomet jungtiniuose ketvirčiuotuose herbuose viduryje atsirasdavo penktasis laukas – vadinamoji herbo širdis, kurioje pavaizduotas tiesiogiai iš vyriškos linijos t. y. iš tėvo paveldėtas herbas. Būtent šioje Šv. Pranciškaus Asyžiečio ir Bernardino Sieniečio bažnyčioje yra išlikę du tokie jungtiniai herbai.

Iki šių dienų šiame sakraliniame pastate yra išlikęs 1599 m. mirusio Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didžiojo maršalkos, Žemaitijos seniūno Stanislovo Radvilos II (Pamaldžiojo) antkapis su epitafija. Matyti, kad antkapio ir epitafijos būklė yra vos patenkinama (8 pav.). Virš lotynų kalba rašytos epitafijos vaizduojama šonu gulinčio ir ranka galvą pasirėmusio mirusiojo figūra. Virš figūros – herbas, kuriame į brandaus Renesanso skydą panašiam skyde vaizduojamas Radvilų erelis, o ant jo krūtinės – jungtinis herbas, kurio pirmajame lauke Radvilų Trijų Ragų (lenk. Trąby) herbas. Virš herbo skydo – trys groteliniai šalmi. Vienas iš jų vaizduojamas žiūrintis tiesiai, o kiti du šiek tiek pasukti. Virš šalmų – karūnėlės, o virš jų šalmo papuošalai. Įdomu, kad ant kiekvieno šalmo kaklo vaizduojama po medalioną – būdingą atributą Lenkijos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės heraldikoje. Iš šono herbą supa akanto lapų skraistė. Prisimenant didikų Radvilų heraldiką, derėtų akcentuoti, kad 1518 m. vasario 25 d. buvo paskelbtas Šventosios Romos imperatoriaus

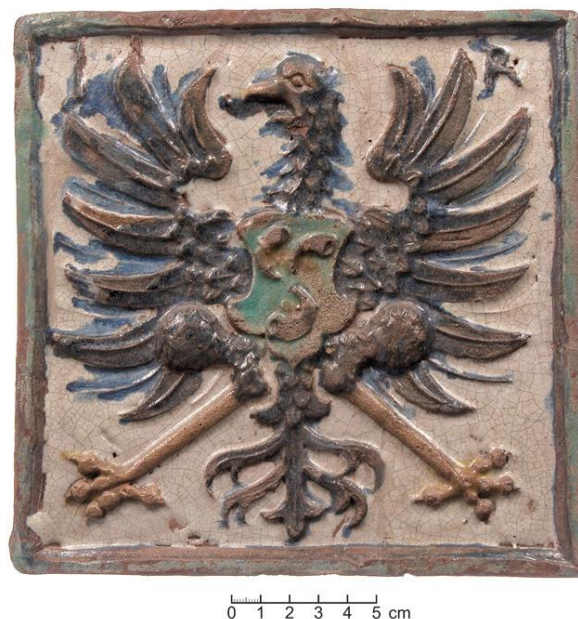
¹⁵ K. Niesiecki, *Herbarz polski*, (wyd. Jan Nep. Bobrowicz), w Lipsku, 1841, t. 8, s. 130.

¹⁶ J. Konopka, O polskich herbach złożonych. *Miesięcznik Heraldyczny*, 1911, nr 5/6, s. 82–84.

Maksimilijono I dokumentas, kuriuo Mikalojus Radvila tapo Imperijos kunigaikščiu Medilo ir Goniondzo valdose. Po šio paskelbimo buvo pakeistas ir Radvilų herbas. Šalia 1413 m. Horodlėje gauto Trijų Ragų (lenk. Trąby) herbo atsirado Erelis¹⁷. Senasis herbas pradėtas vaizduoti ant Erelio krūtinės. Tokiu būdu keitėsi Radvilų heraldikos tradicija ir jos atstovai pradėjo vaizduoti naująjį kunigaikščių titulą atspindintį Radvilų herbą. Kaip atrodė kunigaikščių Radvilų herbas galima pamatyti XVII a. plokštiniame koklyje (9 pav.)

8 pav. XVII a. pr. seniūno Stanislovo Radvilos II (Pamaldžiojo) antkapis su epitafija Šv. Pranciškaus Asyžiečio ir Bernardino Sieniečio bažnyčios viduje, 2020-07-17, G. Jasiūnienės nuotrauka

9 pav. XVII a. plokštinis koklis su Radvilų herbu, iliustracija iš Nacionalinio muziejaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų archyvo

Šioje bažnyčioje yra išlikusi XVIII a. Glebavičių epitafija, kurioje minimi Mykolas, Jonas Samuelis ir Jurgis Karolis Glebavičiai. Tiesa, tai ne vienintelis su šia gimine susijęs atminties ženklas. Virš įėjimo į Šv. Mykolo koplyčią išlikęs jungtinis Glebavičių herbas. Nors jo būklė prasta, tačiau matyti, kad jungtinio herbo širdyje vaizduojamas giminės herbas Leliva¹⁸ (lenk. Leliwa) – horizontaliai gulintis pusmėnulis ir šešiakampė žvaigždė. Virš herbo skydo du groteliniai šalmai, virš jų, kaip spėjama, vaizduojamos karūnėlės bei šalmo papuošalai. Iš šonų jungtinį herbą supa akanto lapų skraistė. Įdomi detalė – iš šonų herbą laiko skydininkai heraldinėje dešinėje į grifą panaši figūrą, o heraldinėje kairėje – liūtas. Žvėrys vaizduojami iškišę liežuvius. Herbo apačioje ir virš jo

¹⁷ R. Petrauskas, *Galia ir tradicija. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės giminių istorijos*. Vilnius, 2016, p. 282.

¹⁸ A. V. Kojalavičius, *Šventasis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos bei jai priklausančių provincijų giminių ir herbų vardynas*, (sud. Sigitas Narbutas), Vilnius, 2015, p. 243.

vaizduojamos angeliukų galvos su išskleistais sparnais (10 pav.).

10 pav. Glebavičių jungtinis herbas virš įėjimo į Šv. Mykolo koplyčią Šv. Pranciškaus Asyžiečio ir Bernardino Sieniečio bažnyčios viduje, 2013, Aloyzo Petrašiūno nuotrauka, Kultūros paveldo departamento Kultūros vertybių registras, <https://kvr.kpd.lt>.

Rekomenduojama literatūra

- ✓ R. Janonienė, *Bernardinų bažnyčia ir konventas Vilniuje*. Vilnius, 2010.
- ✓ M. Matušakaitė, *Išėjusiems atminti: Laidosena ir kapų ženklavimas LDK*, Vilnius, 2009.
- ✓ R.R. Trimonienė, Nagurskių giminės istorija, *Kurtuva. Kurtuvėnų regioninio parko metraštis 2002-2005*, (sud. Salvijus Kulevičius), 2006, Nr. 8, p. 6–11.
- ✓ R. Petrauskas, *Galia ir tradicija. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės giminių istorijos*. Vilnius, 2016.
- ✓ E. Rimša, *Heraldika. Iš praeities į dabartį*, Vilnius, 2004.

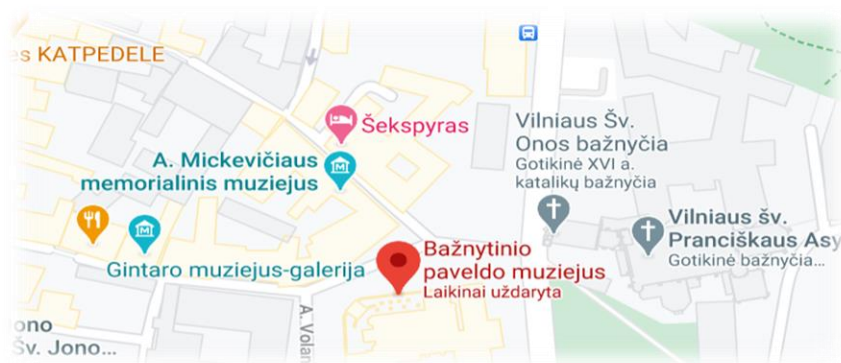
ANTRA STOTELĖ – ŠV. MYKOLO ARKANGELO BAŽNYČIA (Šv. Mykolo g. 9, Vilnius)

1 pav. Šv. Mykolo Arkangelo bažnyčia, 2011, Karolinos Grablevskos nuotrauka, Kultūros paveldo departamento Kultūros vertybių registras, <https://kvr.kpd.lt>.

Iki šių dienų išlikusio vertingo Lietuvoje Renesansinės architektūros pavyzdžio – Šv. Mykolo arkangelo bažnyčios ir bernardinų vienuolyno komplekso statybas pačioje XVI a. pabaigoje fundavo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris, Vilniaus vaivada Leonas Sapiega (1 – 2 pav.). Bažnyčia buvo paskirta Užupyje gyvenusioms vienuolėms bernardinėms. Taip pat buvo numatyta, kad bažnyčioje įsikurs Sapiegų šeimos mauzoliejus. Ir iš tiesų iki šių dienų šioje bažnyčioje išliko antkapiniai Sapiegų paminklai: XVII a.

pirmosios pusės fundatoriaus Leono Sapiegos ir jo dviejų žmonių – Elžbietos Radvilaitės ir Dorotėjos Firlėjūtės antkapinis paminklas, marmurinis Jono Stanislovo Sapiegos paminklas, marmurinė Kristupo Mykolo Sapiegos epitafija. O kriptoje palaidoti daugelio Sapiegų, tarp jų ir vienuolyno fundatoriaus, palaikai¹⁹. Įvairiais istorijos laikotarpiais šių statinių komplekso paskirtis keitėsi. Galiausiai 2009 m. spalio 10 d. šiame ansamblyje duris atvėrė Bažnytinio paveldo muziejus²⁰.

2 pav. Šv. Arkangelo Mykolo bažnyčia (Bažnytinio paveldo muziejus), nuoroda žemėlapyje. (www.google.com/maps)

¹⁹ Vilniaus bernardinų vienuolyno statinių ansamblis, unikalus objekto kodas: 764, Kultūros paveldo departamento Kultūros vertybių registras, <https://kvr.kpd.lt>, [žiūrėta, 2020-07-20]

²⁰ Vilniaus Šv. Arkangelo Mykolo bažnyčia ir bernardinų vienuolyno kompleksas, Architektūros ir urbanistikos tyrimų centro internetinė svetainė, prieiga per internetą: <http://www.autc.lt/lt/architekturos-objektai/1404>, [žiūrėta, 2020-07-20]

Visiems besilankantiems šioje bažnyčioje – muziejuje siūloma atkreipti dėmesį į keletą reikšmingų heraldikos įdomybių. Pirmasis kiekvieno lankytojo dėmesį patraukiantis objektas – XVII a. herbinis Mykolo Kazimiero Paco gobelenas arba portjera²¹ (3 pav.). Oficialiai šis eksponatas priklauso Vilniuje esančiai Šv. Petro ir Povilo bažnyčiai. Matyti, kad gobelene vaizduojami jungtinis Mykolo Kazimiero Paco herbas. Herbo širdyje (penktajame lauke herbo viduryje) yra Pacų Dvigubos lelijos (lenk. Gozdawa) herbas²², kuriame vaizduojama dviguba sidabrinė heraldinė lelija. Pirmajame lauke – Mykolo Kazimiero Paco motinos Elžbietos Šemetaitės iš tėvo Vaclovo Šemetos paveldėtas herbas Gulbė (lenk. Łabędź). Antrajame lauke – senelės iš tėvo pusės Reginos Valavičiūtės herbas Bogoria (lenk. Bogoria), kuriame vaizduojami du vienas į kitą galais atsukti iečių galai. Trečiajame lauke pavaizduotas senelės iš motinos pusės Elžbietos Chodkevičiūtės iš tėvo Jurgio Chodkevičiaus paveldėtas herbas Koscieša (lenk. Kościesz), kuriame vaizduojama strėlė, perkirsta kryžma, o strėlės galas dvišakis. Įdomu, kad ketvirtajame lauke pavaizduotas Paco prosenelės iš motinos pusės Sofijos Sluckaitės²³ herbas raitelis²⁴. Virš jungtinio herbo skydo vaizduojami trys groteliniai šalmai su medalionais ant kaklų. Virš šalmų – karūnelės. Heraldinėje dešinėje vaizduojamo šalmo papuošale – pavo plunksnos ir Kosciešos (lenk. Kościesz) herbo figūra – dvišakiu galu strėlė, perkirsta kryžma. Viduriniame šalmo papuošale pavaizduotos pavo plunksnos ir Gulbės (lenk. Łabędź) herbo figūra – į heraldinę dešinę „žiūrinti“ gulbė. Heraldinėje kairėje vaizduojamo šalmo papuošale – Bogorijos (lenk. Bogoria) herbo figūros – du ietingaliai. Iš šoną herbą supa akanto lapų skraistė bei raidės „M. K. P. K. W. H. W. X. L“ reiškiančios lenkų kalba „Michał Kazimierz Pac kasztelan wileński hetman wielki Wielkiego Księstwa Litewskiego“ (vertimas: Mykolas Kazimieras Pacas Vilniaus kaštelionas, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didysis etmonas).

²¹ D. Valujevičienė, Mykolo Kazimiero Paco herbinės portjeros restauravimo metodas, *Lietuvos dailės muziejus. Metraštis*, Nr. 6, 2005, prieiga per internetą: http://old.ldm.lt/Spauda/a_met_valujeviciene1.htm. [žiūrėta, 2020-07-25]

²² A. V. Kojalavičius, *Šventasis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos bei jai priklausančių provincijų giminių ir herbų vardynas*, (sud. Sigitas Narbutas), Vilnius, 2015, p. 472.

²³ Genutė Kirkienė nurodo, kad Jurgis Chodkevičius antrą kartą buvo vedęs Slucko kunigaikštę Sofiją. Pora susilaukė ne tik dviejų sūnų, bet ir dukters Elžbietos, kuri buvo išteklėjusi už Vaclovo Šemetos. G. Kirkienė, *LDK politikos elito galingieji: Chodkevičiai XV – XVI amžiuje*, Vilnius, 2008, p. 146.

²⁴ E. Rimša, *Heraldika. Iš praeities į dabartį*, Vilnius, 2004, p. 135.

3 pav. XVII a. Mykolo Kazimiero Paco herbinis gobelenas Šv. Arkangelo Mykolo bažnyčioje (Bažnytinio paveldo muziejuje) 2020-07-17, G. Jasiūnienės nuotrauka

Šioje bažnyčioje išlikęs Kazimiero Leono Sapiegos žmonos Teodoros Kristinos Tarnovskytės Sapiegienės antkapinis paminklas su herbu. XVII a. viduryje sukurtame antkapyje vaizduojama laisvai kabanti vėliava, ant kurios yra lotynų kalba epitafinis įrašas, virš vėliavos – mirusiosios atvaizdas. O pačioje viršūnėje – mirusiosios iš tėvų paveldėtas herbas – ovalo formos skyde vaizduojamas Lelivos (lenk. Leliwa) herbas – pusmėnulis pakeltais galais į viršų ir šešiakampė žvaigždė. Virš herbo skydo – karūnėlė. Iš šonų herbą supa dekoratyvūs, augaliniai motyvai. Šį memorialinį paminklą sukūrė italų architektas Giovanni Battista Gisleni ir iš Romos atvykęs skulptorius Giovani Francesco Rossi²⁵.

²⁵ *Jėga ir grožis jo šventovėje...* (Ps 96, 6). Vilniaus arkivyskupijos sakralinės vertybės Bažnytinio paveldo muziejuje, (sud. Dalia Vasiūnienė), Vilnius, 2013, p. 37.

4 pav. XVII a. Teodoros Kristinos Tarnovskytės Sapiegienės antkapinis paminklas su herbu Šv. Arkangelo Mykolo bažnyčioje (Bažnytinio paveldo muziejuje), 2020-07-17, G. Jasiūnienės nuotraukos

Lankantis šioje bažnyčioje siūlome nepraeiti pro dar vieną dėmesio vertą objektą – išskirtinio dydžio, aukštos meninės vertės bei įstabaus grožio XVI a. monstranciją (5 pav.). Šį prabangų dirbinį Šv. Mikalojaus bažnyčiai testamentu palilp Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris, Vilniaus vaivada, Geranainių grafas Albertas Goštautas. Įdomu, kad monstrancijos pėdoje du kartus vaizduojamas jungtinis Alberto Goštauto herbas. Remiantis Agnės Railaitės Bardės tyrimais, galima akcentuoti, kad jungtiniame herbe pirmajame lauke vaizduojamas Alberto Goštauto iš tėvo Martyno paveldėtas Habdanko (lenk. Abdaniec) herbas, kuriame vaizduojama laužyta juosta. Antrajame lauke – nežinomo vardo motinos Alšėniškės Hipocentauro (lenk. Hipocentaurus) herbas, kuriame vaizduojamas kentauras su žalčio uodega. Trečiajame lauke – senelės iš tėvo pusės Daratos Valmantaitės herbas Zadora (lenk. Zadora), kuriame vaizduojama pusė liūto, stovinčio ant mūrinės sienos. Ketvirtajame lauke – senelės iš motinos pusės Marijos Trabskos herbas Druckas (lenk. Druck), kuriame pavaizduotas kalvijas ir keturi pusmėnuliai (po du iš kiekvienos pusės)²⁶.

Priešpaskutinis objektas prie kurio kviečiame stabtelėti – XVII a. I pusės Leono Sapiegos ir jo žmonų Daratos bei Elžbietos antkapinis paminklas. Žinoma, kad dar 1617 m. Leonas Sapiega skyrė nemažą finansavimą 24 bernardinų ir paties vienuolyno išlaikymui. Vienuolyną globojo ir Leono Sapiegos žmona Elžbieta Radvilaitė Sapiegienė. Teigiama, kad ji čia net gyvendavo ne tik savaitėmis,

²⁶ A. Railaitė, Kodėl Alberto Goštauto jungtiniame herbe nėra dvigalvio erelio? *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 2007, Nr. 3 (14), p. 13 – 20.

tačiau ir mėnesiais²⁷.

5 pav. XVI a. Didžioji monstrancija su Alberto Goštauto juntiniu herbu Šv. Arkangelo Mykolo bažnyčioje (Bažnytinio paveldo muziejuje), 2020-07-17, G. Jasiūnienės nuotraukos

1633 m. liepos 7 d. mires Leonas Sapiega buvo nurodęs laidoti jį Šv. Arkangelo Mykolo bažnyčioje labai kukliai ir be didelios pompastikos. Būtent Leono Sapiegos ir jo žmonų 1591 m. mirusios Daratos Firlėjūtės ir 1611 m. mirusios Elžbietos Radvilaitės grupinis antkapinis paminklas kelia nuostabą savo dydžiu, išskirtiniu dekoru. Paties paminklo centre tarp dviejų korintinių kolonų įtaisyta gulinti Leono Sapiegos figūra. Virš jos karinė atributika, o dar aukščiau jungtinis Leono Sapiegos herbas, kurio širdyje vaizduojamas Sapiegų giminės Lapino (lenk. Lis) herbas (6 – 7 pav.) Albertas Kojalavičius – Vijūkas *Vardyne* nurodė, kad Sapiegos turėjo Lapino (lenk. Lis) herbą²⁸, kuriame vaizduojama strėlė du kartus perkista kryžmomis. Herbo šalmo papuošale – lapinas tarp ragų. Antkapyje dar aukščiau įkomponuotas reljefas, kuriame vaizduojami prie Kristaus kapo sumigę kariai. Įdomu, kad antkapių kraštuose abiejų Sapiegių šventųjų globėjų – Šv. Elžbietos ir Šv. Daratos skulptūros, žemiau parimusios alegorinės Tikėjimo ir Vilties personifikacijos. Sapiegų žmonių atvaizdai įkomponuoti apačioje²⁹.

²⁷ *Jėga ir grožis jo šventovėje...* (Ps 96, 6). Vilniaus arkivyskupijos sakralinės vertybės Bažnytinio paveldo muziejuje, (sud. Dalia Vasiliūnienė), Vilnius, 2013, p. 34.

²⁸ A. V. Kojalavičius, *Šventasis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos bei jai priklausančių provincijų giminių ir herbų vardynas*, (sud. Sigitas Narbutas), Vilnius, 2015, p. 557 – 559.

²⁹ *Jėga ir grožis jo šventovėje...* (Ps 96, 6). Vilniaus arkivyskupijos sakralinės vertybės Bažnytinio paveldo muziejuje, (sud. Dalia Vasiliūnienė), Vilnius, 2013, p. 37.

6 pav. XVII a. I pusės Leono Sapiegos ir jo žmonų antkapinis paminklas, 2011 m., Aloyzo Petrašiūno nuotrauka, Kultūros paveldo departamento Kultūros vertybių registras, <https://kvr.kpd.lt>.

7 pav. XVII a. I pusės jungtinis Leono Sapiegos herbas Šv. Arkangelo Mykolo bažnyčioje (Bažnytinio paveldo muziejuje), 2020-07-17, G. Jasiūnienės nuotrauka

Atkreiptinas dėmesys, kad šiame grupiniame antkapyje virš Daratos Firlėjūtės Sapiegienės gulinčios figūros vaizduojama lotynų kalba parašyta epitafinė lenta, o virš jos Firlėjų herbas Leopardas (lenk. Lewart)³⁰ (8 pav.). Puošniame kartuše ir ovalo formoje vaizduojamsd giminės

³⁰ K.Niesiecki, *Herbarz polski*, (wyd. Jan Nep. Bobrowicz), w Lipsku, 1839, t. 4, s. 24.

herbas – įkomponuotas stovintis leopardas, ant kurio galvos yra karūna. Iš šonų herbą laiko skydininkai – dvi angelų figūros. Kitoje pusėje vaizduojama Elžbietos Radvilaitės Sapiegienės figūra, virš jos lotynų kalba parašyta epitafija, o virš jos dekoratyvių formų kartušė, ovalo formoje įkomponuotas Radvilų Erelis su Trijų ragų (lenk. Trąby) herbu ant krūtinės. Iš šonų herbą laiko skydininkai – dvi angelų figūros (9 pav.).

8 pav. XVII a. I pusės Daratos Firlėjūtės Sapiegienės herbas Šv. Arkangelo Mykolo bažnyčioje (Bažnytinio paveldo muziejuje), 2020-07-17, G. Jasiūnienės nuotrauka

9 pav. XVII a. I pusės Elžbietos Radvilaitės Sapiegienės herbas Šv. Arkangelo Mykolo bažnyčioje (Bažnytinio paveldo muziejuje), 2011 m., Aloyzo Petrašiūno nuotrauka, Kultūros paveldo departamento Kultūros vertybių registras, <https://kvr.kpd.lt>.

10 pav. XVII a. Kristupo Mykolo Sapiegos epitafinė lenta, biustas, inskripcijos lenta ir herbas, 2011 m., Aloyzo Petrašiūno nuotrauka, Kultūros paveldo departamento Kultūros vertybių registras, <https://kvr.kpd.lt>.

Paskutinis heraldikos entuziastų dėmesio vertas objektas – marmurinė Leono Sapiegos sūnaus Kristupo Mykolo epitafinė lenta su lotynišku tekstu, biustas, inskripcijos lenta ir herbas (10 pav.). Pažymėtina, kad sovietmečiu iš bažnyčios erdvės ji buvo perkelta į vienuolyno laiptinę. Spėjama, kad ją sukūrė kažkuris iš tuo laikotarpiu Vilniuje dirbusių italų skulptorių – Constantine arba Jacopo Tencaila. Įdomu, kad biuste Kristupas Mykolas Sapiega vaizduojamas demonstruojantis sarmatišką kilmę – su riterio šarvais, specifiniu sarmatišku kuodu³¹. Virš inskripcijos lentos vaizduojamas jungtinis Kristupo Mykolo Sapiegos herbas. Du kartus kryžmomis perkirstą strėlę – Sapiegų Lapino (lenk. Lis) herbą matome Kristupo Mykolo Sapiegos jungtinio herbo širdyje. Pirmajame lauke vaizduojamos trys heraldinės lelijos, kurių atsiradimas Sapiegų heraldikoje siejamas su XVI a. legendomis, kuriose teigiama, kad tai buvo senasis Sapiegų simbolis³². Antrajame lauke – Kristupo Mykolo Sapiegos motinos Elžbietos Radvilaitės iš tėvo Kristupo Radvilos Perkūno paveldėtas herbas erelis su Trijų ragų (lenk. Trąby) herbu ant krūtinės. Trečiajame lauke – senelės iš tėvo pusės Bogdanos Druckytės-Sokolinskaitės herbas Druckas (lenk. Druck), kuriame pavaizduotas kalvijas ir keturi pusmėnuliai (po du iš kiekvienos pusės). Ketvirtajame lauke pavaizduotas senelės iš motinos

³¹ *Jėga ir grožis jo šventovėje...* (Ps 96, 6). *Vilniaus arkivyskupijos sakralinės vertybės Bažnytinio paveldo muziejuje*, (sud. Dalia Vasiūnienė), Vilnius, 2013, p. 37.

³² Ten pat., p. 558.

pusės Kotrynos Tečinskaitės Radvilienės herbas Kirvis³³ (lenk. Topor). Virš herbo skydo vaizduojamas grotelinis šalmas, virš jo karūnėlė. Herbo šalmo papuošale – į heraldinę dešinę pusę „žiūrintis“ lapinas tarp ragų. Iš šonų herbą supa akanto lapų skraistė.

Rekomenduojama literatūra

- ✓ M. Baužienė, *Šv. Mykolo bažnyčia Vilniuje*. Vilnius, 2004.
- ✓ *Jėga ir grožis jo šventovėje...“ (Ps 96, 6). Vilniaus arkivyskupijos sakralinės vertybės Bažnytinio paveldo muziejuje*, (sud. Dalia Vasiliūnienė), Vilnius, 2013.
- ✓ J. Liškevičienė, *XVI–XVIII amžiaus knygų grafika: Herbai senosiuose Lietuvos spaudiniuose*. Vilnius, 1998.

³³ K.Niesiecki, *Herbarz polski*, (wyd. Jan Nep. Bobrowicz), w Lipsku, 1842, t. 9, s. 57.

TREČIA STOTELĖ – XVIII A. CHREPTAVIČIŲ MOTERIMS SKIRTA MEMORIALINĖ LENTA SU HERBU (Šv. Jono g. 12, Vilnius)

Keliaujant Vilniaus senamiesčio gatvėmis siūlome ne tik aplankyti įstabaus grožio bažnyčias, tačiau trumpai stabtelėti ir pakelti akis į viršų. Visiems besidomintiems siūlome sustoti prie rytinio Šv. Jonų bažnyčios fasado, kurį puošia Chreptavičių memorialinė lenta³⁴(1 – 2 pav.)

1 pav. XVIII a. Chreptavičių moterims skirta memorialinė lenta su kaukuole puošta epitafija ir Chreptavičių Odrovonžo (lenk. Odrowąż) herbu Šv. Jonų bažnyčios rytiniame fasade, 2020-07-17, G. Jasiūnienės nuotrauka

Onai Chreptavičiūtei-Krišpinienei, Onai Romeriūtei-Chreptavičienei ir Marijonai Chreptavičiūtei, skirtoje memorialinėje lentoje vaizduojamas Chreptavičių Odrovonžo (lenk. Odrowąż) herbas. Matome, kad herbas itin dekoratyvus – puošniame kartuše vaizduojamas Odrovonžo (lenk. Odrowąż) – lenkta į katilo rankeną panaši figūra, sujungta su strėle. Virš herbo skydo – grotelinis šalmas, virš jo karūnėlė. Šalmo papuošalas neryškus, tačiau atrodo, kad jame pavo uodega ir tokia pat figūra, kaip skyde. Iš šonų herbą supa augaliniai motyvai – gėlės, šakelės, augmeniniai simboliai. Epitafijoje matoma „1759 m.“ data. Itin įdomu, kad lentos viršuje vaizduojamas smėlio laikrodys ir dalgis. Mindaugas Paknys teigia, kad šioje epitafijoje jis simetriškai derinamas su smėlio laikrodžiu. Tai

³⁴ Chreptavičių giminės memorialinė lenta, unikalus objekto kodas: 8348. Kultūros paveldo departamento Kultūros vertybių registras, prieiga per internetą: <https://kvr.kpd.lt> [žiūrėta, 2020-08-18]. Ši memorialinė lenta saugoma kaip Vilniaus universiteto pastatų komplekso (u.k. 770) Šv. Jono Krikštytojo ir Šv. Jono apaštalo ir evangelisto bažnyčios (u.k. 26848) vertingoji savybė.

tampa negailestingu gyvenimo pabaigos ir atėjusios mirties simboliu³⁵. Po lenta vaizduojams mirties simbolis – kaukolė su dviem sukryžiuotais kaulais. Įdomu, kad žodžius 1759 m. paliepė iškalti Naugarduko kaštelionas Jonas Liutauras Chreptavičius, kad pamaldūs praeiviai atodūsiu atmintų jo liūdesį čia palaidojus žmoną, dukrą ir tetą³⁶.

2 pav. XVIII a. Chreptavičių moterims skirta memorialinė lenta su kaukuole puošta epitafija ir Chreptavičių Odrovonžo (lenk. Odrowąż) herbu Šv. Jonų bažnyčios rytiniame fasade, nuoroda žemėlapyje. (www.google.com/maps.lt)

Rekomenduojama literatūra

- ✓ M. Paknys, *Mirtis LDK kultūroje XVI-XVIII a.*, Vilnius, 2008.

³⁵ M. Paknys, *Mirtis LDK kultūroje XVI-XVIII a.*, Vilnius, 2008, p. 189 – 190.

³⁶ *Pilies g. 21 – Šv. Jonų bažnyčia*, Lietuvos nacionalinio dailės muziejaus internetinė svetainė, prieiga per internetą [https://www.lndm.lt/pilies-gatve/pilies-g-21/\[žiūrėta, 2020-08-18\]](https://www.lndm.lt/pilies-gatve/pilies-g-21/[žiūrėta, 2020-08-18]).

KETVIRTA STOTELĖ – PACŲ RŪMAI (Didžioji g. 7, Vilnius)

Teigiama, kad šioje vietoje, kur dabar yra Pacų rūmai³⁷ dar XV – XVI a. stovėjo trijų aukštų vadinamasis „vaivados namas“, priklausęs didikams Astikams. Šis ir aplink buvę pastatai gana stipriai nukentėjo 1654 – 1667 m. karą su Maskva. XVII a. septintajame dešimtmetyje „vaivados namą“ ir šalia buvusį pastatą nupirko Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės etmonas Vilniaus vaivada

1 pav. LDK didikų Pacų rūmuose šiuo metu veikia viešbutis „Pacai“, iliustracija iš <http://contestus.lt>

Mykolas Kazimieras Pacas (4 pav.). Beje, iki šių dienų išlikusiame ir Lietuvos nacionaliniame dailės muziejuje saugomame XVII a. šio didiko portrete galima pamatyti ne tik jo atvaizdą, tačiau ir kairiajame viršutiniame kampe esantį jungtinį herbą. Įdomu, kad rankoje didikas laiko etmono buožę.

Po rekonstrukcijos rūmai Pacų giminei priklausė iki pat XIX a. pirmosios pusės. Vėliau rūmai buvo rekonstruoti ir pritaikyti karinei administracijai. Nuo XVIII a. II p. iki XIX a. pr. vykdant įvairius rekonstrukcinius darbus, rūmai įgijo klasicizmo stiliškos bruožus, išlikusius iki dabar³⁸.

2 pav. LDK didikų Pacų herbas virš įėjimo į buvusius didikų rūmus, 2020-09-18
G. Jasiūnienės nuotrauka

³⁷ Rūmai vad. Pacų, unikalus objekto kodas: 674, Kultūros paveldo departamento Kultūros vertybių registras, prieiga per internetą: <https://kvr.kpd.lt> [žiūrėta, 2020-09-18]

³⁸ Ten pat.

2018 m. šiame pastate po rekonstrukcijos darbų atsidarė viešbutis „Pacai“ (1, 3 pav.). O atmintį apie buvusius savininkus šiai dienai liudija giminės herbas Dviguba lelija (lenk. Gozdawa). Jame raudonos spalvos skyde vaizduojama dviguba baltos (sidabro) spalvos heraldinė lelija. Virš herbo skydo yra grotelinis šalmas, aukso spalvos karūnėlė, o šalmo papuošale – aukso spalvos dviguba heraldinė lelija ir septynios pavo plunksnos. Iš šonų herbą supa akanto lapų skraistė (2 pav.). Išlikęs herbas – pagarbos, atminties buvusiems didikams Pacams ženklas.

3 pav. Pacų rezidencija nuoroda žemėlapyje.
(www.google.com/maps.lt)

4 pav. XVII a. Mykolo Kazimiero Paco portretas su jo herbu, nežinomas dailininkas, Lietuvos nacionalinis dailės muziejus, T 4462

Rekomenduojama literatūra

- ✓ A. Baniulytė, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikų Pacų kilmė iš Italijos : tarp iliuzijos ir tikrovės, *Acta Academiae artium Vilnensis. Istorinė tikrovė ir iliuzija: Lietuvos dvasinės kultūros šaltinių tyrimai*, Vilnius, 2003, Nr. 31, p. 103 – 110.
- ✓ G. Zujienė, *Insignijos ir ceremonias Lietuvos viešajame gyvenime (XIII – XVIII a.)*, Vilnius, 2008.

PENKTA STOTELĖ – NAGURSKIŲ (BŽOSTOVSKIŲ) RŪMAI (Universiteto g. 2/
Dominikonų g. 18, Vilnius)

1 pav. Bžostovskių (Nagurskių, Oginskių) rūmai Vilniuje, 2008 m., Agnės Laurinavičiūtės nuotrauka, Kultūros paveldo departamento Kultūros vertybių registras, <https://kvr.kpd.lt>.

Šiandien Vilniuje Universiteto ir Dominikonų gatvių kampe stovintis pastatas geriau žinomas kaip Bžostovskių rūmai (1 – 2 pav.)³⁹ Tačiau atminimą apie buvusius savininkus Žemaitijos bajorus Nagurskius liudija iki šių dienų išlikęs jų herbas rytiniame pastato fasade. Herbe vaizduojama galais žemyn

nuleista pasaga, perverta strėle (3 pav.).

Žinoma, kad šiuos rūmus iš Bžostovskių 1772 m. nupirko Jokūbas Nagurskis. Rūmai laikyti šeimos rezidencija ir pagrindine buveine Vilniuje. Galimai XVIII a. pabaigoje rūmuose gyveno ir Jokūbo Nagurskio sūnūs Jonas ir Kajetonas, kurie mokėsi greta esančiame Vilniaus universitete. XIX a. pradžioje ši valda su statiniais atiteko kunigaikščiams Oginskiams⁴⁰.

2 pav. Nagurskių (Bžostovskių, Oginskių) rūmai, nuoroda žemėlapyje. (www.google.com/maps.lt)

Analizuojant bajorų Nagurskių heraldiką, būtina išskirti, kad lenkai bajorai Nagurskiai Žemaitijoje įsikūrė apie XVI a. XVIII a. Nagurskių giminės atstovų heraldikos šaltiniuose herbe vaizduota pasaga, iš vidaus perverta strėle, šalme – trys stručio plunksnos. Tokį herbą galima pamatyti ne tik giminės atstovų antspauduose, ikonografinėje medžiagoje, bet ir XVIII a. Nagurskių genealoginiuose medyje (4 pav.) Tiesa, pastebėta, kad XIX a. genealoginėse schemuose Nagurskių herbo vaizdavimas jau skiriasi nuo XVIII a. šaltinių (5 pav.).

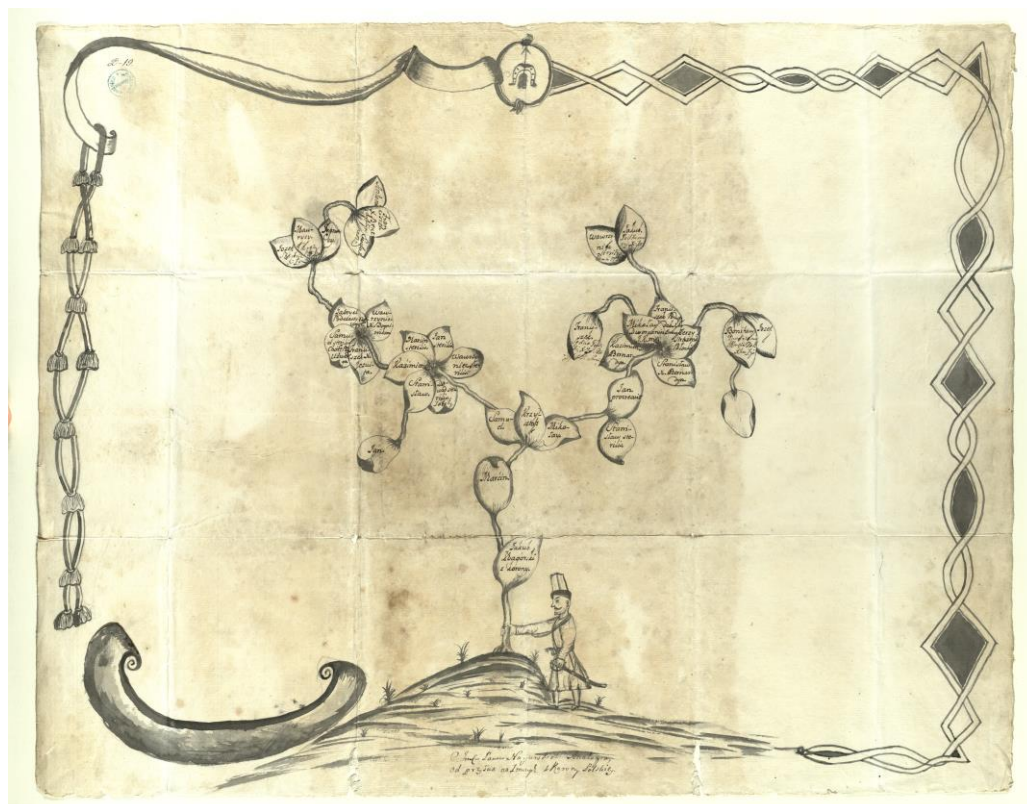
³⁹ Bžostovskių rūmų pastatų komplekso Bžostovskių rūmai, unikalus objekto kodas: 771, Kultūros paveldo departamento Kultūros vertybių registras, prieiga per internetą: <https://kvr.kpd.lt> [žiūrėta, 2020-09-27]

⁴⁰ S. Kulevičius, Nagurskių giminės (Kurtuvėnų šakos) palikimas. *Kurtuva. Kurtuvėnų regioninio parko metraštis 2002-2005*, (sud. Salvijus Kulevičius), 2006, Nr. 8, p. 45 – 55.

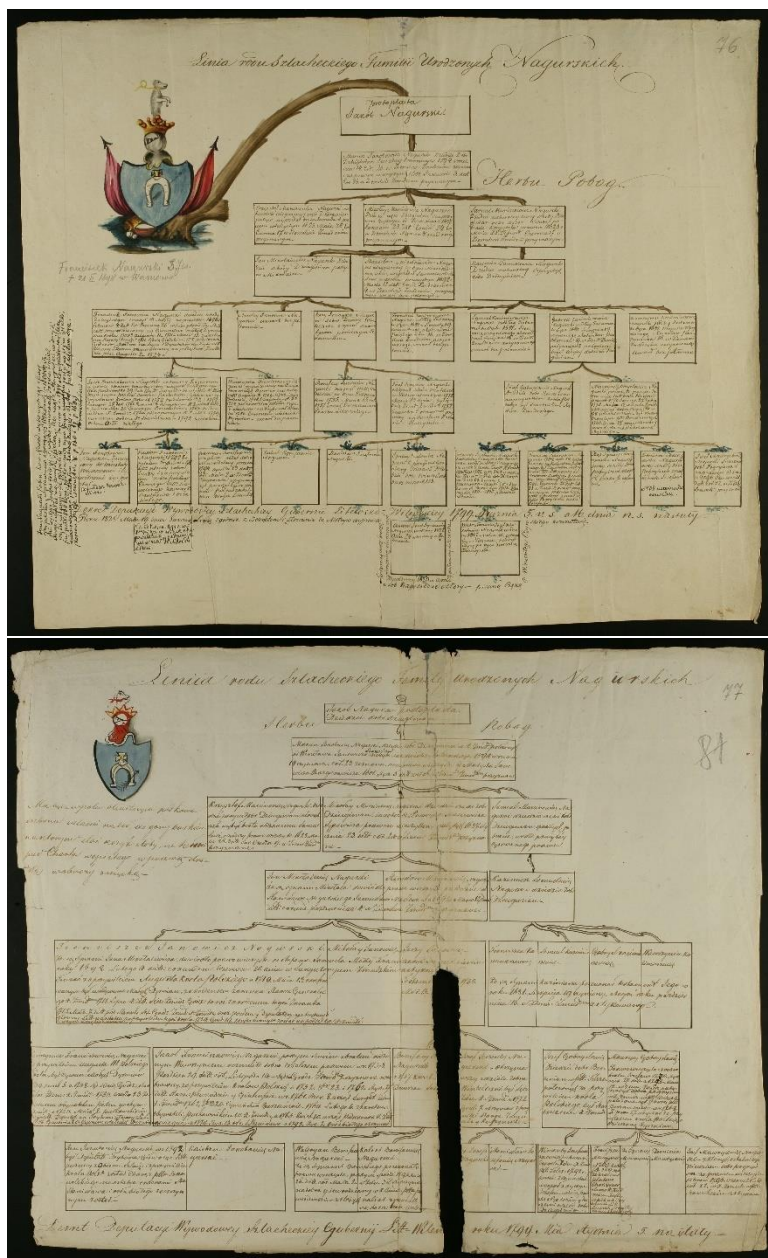
Atkreipkite dėmesį, kad XVIII a. genealoginiame medyje strėlė vaizduojama statmena, o XIX a. genealoginėse schemose herbe strėlė vaizduojama įstrižai pervėrusi pasagą. Dar daugiau XIX a. šaltiniuose Nagurskių herbui suteiktas pavadinimas Pobogas (lenk. Pobog). Derėtų prisiminti, kad lenkiškame Pobogo herbe vaizduojama galais žemyn nuleista pasaga, o virš jos kryžius. Herbo šalmo papuošale – šuo kurtas. Taigi, šis herbas nėra toks pat, kokį, remiantis Nagurskių heraldikos šaltiniais, XVIII a. naudojo šie bajorai. Matomi bandymai XIX a. šį Žemaitijos bajorų Nagurskių herbą sulenkinti.

3 pav. Žemaitijos bajorų Nagurskių herbas virš įėjimo į buvusius jų rūmus, 2020-07-17
G. Jasiūnienės nuotrauka

4 pav. XVIII a. pab. bajorų Nagurskių genealoginis medis ir herbas, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, f. 37-11214 a

5 pav. XIX a. bajorų Nagurskių genealoginės schemos, Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 1135, ap. 6, b. 218, l. 76,77

Rekomenduojama literatūra

- ✓ J. Drungilas, *Erelis lokio guolyje. Lenkų bajorai Žemaitijoje XVI-XVIII a. Migracija, kalba, atmintis*. Vilnius, 2019.
- ✓ S. Kulevičius, Nagurskių giminės (Kurtuvėnų šakos) palikimas. *Kurtuva. Kurtuvėnų regioninio parko metraštis 2002-2005*, (sud. Salvijus Kulevičius), 2006, Nr. 8, p. 45–55.
- ✓ R.R. Trimonienė, Nagurskių giminės istorija, *Kurtuva. Kurtuvėnų regioninio parko metraštis 2002-2005*, (sud. Salvijus Kulevičius), 2006, Nr. 8, p. 6–11.

Akcentuotina, kad vykdant šį tyrimą buvo atliekama Vilniaus senamiesčio gatvėse esančių kilmingųjų (didikų ir žemesniojo rango bajorų) herbų fotofiksacija, herbų analizė. Šioje ataskaitoje išskirtos penkios stotelės, kurių aprašuose pateikiama itin išsami heraldikos šaltinių analizė, herbų fotofiksacija bei kita papildoma medžiaga. Tačiau derėtų akcentuoti, kad šioje ataskaitoje pateikiama išsami informacija, rengiant leidinį, bus dar papildyta. Kadangi vykdant tyrimą pavyko surinkti medžiagą, atliktą herbų fotofiksaciją, tačiau pagerėjus situacijai dėl COVID-19 pandemijos, reikėtų šią medžiagą dar papildyti archyvų, bibliotekų ir muziejų informacija. Tokiu būdu rengiamame leidinyje turėtų atsirasti dar ir tokios stotelės:

1. Šv. Jono Krikštytojo ir Šv. Jono apaštalo ir evangelisto bažnyčia (Šv. Jono g. 12, Vilnius)
Pastaba: fiksuoti Oginskių heraldikos šaltiniai.
2. Šv. Stanislovo ir Šv. Vladislovo arkikatedra bazilika, (Katedros a. 2, Vilnius). Pastaba: fiksuoti Tomo Vavžeckio, Samuelio Paco, Eustachijaus Valavičiaus, Goštautų, Jono Nepomuko Kosakoskio heraldikos šaltiniai.
3. Juozapo Tiškevičiaus rūmai (Trakų g. 1 / Pylimo g. 26, Vilnius). Pastaba: fiksuotas Tiškevičiaus herbas pastato išorėje.
4. Umiastovskių rūmai (Trakų g. 2, Vilnius). Pastaba: fiksuoti du jungtiniai herbai pastato išorėje.
5. Šventosios Dvasios bažnyčia (Dominikonų g. 8, Vilnius) Pastaba: fiksuotas herbas virš įėjimo į bažnyčią, Mikalojaus Korčako herbas bažnyčios viduje.
6. Benediktinių vienuolyno ansamblio Šv. Kotrynos bažnyčia (Vilniaus g. 30, Vilnius). Pastaba: fiksuoti herbai išorėje.
7. Vilniaus bazilijonų vienuolyno statinių ansamblio Švč. Trejybės bažnyčia. Pastaba: bažnyčioje yra įdomus XVII a. Barboros Naruševičiūtės Tiškevičienės jungtinis herbas.
8. Šv. Teresės bažnyčia (Aušros Vartų g. 14, Vilnius). Pastaba: fiksuotas Pocių herbas.